

MISCELLANEA AD HONOREM
DOC. PHDR. ELENA MAREČKOVÁ, CSC.

ANTONÍN BARTONĚK

(FACULTY OF ARTS, MASARYK UNIVERSITY, BRNO)

INDOEVROPSKÉ LARYNGÁLY A JEJICH ŘECKÉ A LATINSKÉ STRÍDNICE

The foundations of the Laryngeal Theory were laid by F. de Saussure as early as 1879, they were reconstructed by J. Kurylowicz in 1927 and revised by the Vienna linguists M. Meyerhofer, H. Eichner and M. Peters in the 1990s. They represent a new approach to the Early Indo-European vocalic system through the mediation of three hypothetical consonantal laryngeals. However uncertain some elements still may be, the theory has recently proved to be sound. The author presents the current state of the research to Czech students and young scholars interested in Greek and Latin, bringing ca. 200 words in Greek, Latin, Czech, English and German for a practical comparison.

Keywords: Indo-European, Greek, Latin, Czech, English, German, Phonology, Laryngeals, Vocalic System.

V historickém nástinu vokalizmu indoevropských jazyků, zejména staré řečtiny a latiny, se vycházelo až zhruba do poloviny 20. stol. ze *základního souboru* předpokládaných indoevropských vokalických fonémů, tj. v podstatě jednak *krátkých monoftongů* *a, e, i, o, u*, jednak *dlouhých monoftongů* *ā, ē, ī, ō, ū*, a příp. i *krátkých diftongů* *ai, ei, oi, au, eu, ou*, pokládaných nezdědka za monofonémické (zatímco tzv. dlouhé diftongy *āi, ēi, ōi, āu, ēu, ōu* bývaly např. v klasické řečtině zpravidla hodnoceny jakožto bifonémické *ā+i, ē+i, ō+i, ā+u, ē+u, ō+u*). Navíc se počítalo s existencí redukované samohlásky *ə*, takzvaného „šva“ (nazvaného takto podle hebrejštiny), např. v ie. slově *pətēr* „otec“; přitom příslušné historicko-gramatické úvahy bývaly doprovázeny výklady o pravidlech ve „střídání“ této základní řady monoftongů a diftongů ve světle teorie o tzv. indoevropském „ablautu“, závislém na slovním přízvuku (viz NIEDERLE – GROH – VARCL, *Mluvnice řeckého jazyka*, 3. vyd., Praha 1974, § 81–87).

Ve staré řečtině se přitom rozlišoval

a) „ablaut“ *kvantitativní*:

plný stupeň:	λείπω, λέλοιπα	φέρω, φως-φόρος	εἶδέναι, οἶδα
redukovaný/nulový stupeň:	ἔλιπον	δί-φορος	ἰσμέν, ἰστέον
zdloužený stupeň:		φῶρ	

b) „ablaut“ *kvalitativní*:

e-ový stupeň:	λείπω	φέρω	εἶδέναι
o-ový stupeň:	λέλοιπα	φῶρ, φως-φόρος	οἶδα

V latině jsou stopy tohoto rozlišování méně výrazné (např. *tegō, tēxī, fīdus* < *feid-*, *foedus* < *foid-*, *fidēs*; *maiestās* < *mag-ies-stās*, *maius* < *mag-ios*, *maiōris* < *mag-iōsis*, *magis*; *dōnum, datus*; *sēmen, satus*). Méně nápadné jsou v češtině (*nesu, nosím; jsem, jsou*); nápadnější jsou však u germánských silných, příp. modálních sloves (něm. *singen, sang, gesungen; wissen, weiss*; angl. *sing, sang, sung*).

Místo *teorie indoevropského ablautu* se od 2. pol. 20. stol. (ale přitom v návaznosti již na myšlenky FERDINANDA DE SAUSSURA, *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes*, Leipzig 1879) začala zejména z iniciativy polského jazykovědce JERZYHO KURYŁOWICZE, *Les effets du ə en indo-iranien, Prace filologiczne* II, 1927, 201–243, prosazovat tzv. *laryngální teorie*. V grecistice se o to zasadil zvl. HELMUT RIX, *Historische Grammatik des Griechischen*, 2. vyd., Darmstadt 1992, 36–40, a pro latinu tuto teorii v omezené míře uplatnil např. GERHARD MEISER, *Historische Laut- und Formenlehre der lateinischen Sprache*, Darmstadt 1998, 105–110. Pokud jde přímo o ie. prajazyk, srov. v tomto směru v posledních desetiletích hlavně práce indoevropéistů vídeňské školy MANFREDA MEYRHOFERA, HEINERA EICHNERA a MARTINA PETERSE, a zejména sborník statí *Die Laryngaltheorie*, vydaný A. BAMMERSBERGEREM, Heidelberg 1988 (i s několika kritickými statěmi); v poslední době si tu zaslouží zvláštní zmínku JAMES CLACKSON, *Indo-European Linguistics. An Introduction*, Cambridge 2007, zvl. s. 53–63, a MICHAEL MEYERBRÜGGER, *Indogermanische Sprachwissenschaft*, 9. vyd., Berlin 2010, 236–255, a u nás pak PETR VAVROUŠEK v monografii *O rekonstrukci praindoevropštiny*, Praha 2009, s. 62–72, příp. nejnověji JAN BIČOVSKÝ, *Stručná mluvnice praindoevropštiny*, Praha 2012, zvl. s. 30–32, 38–42 (u „praindoevropských“ výrazů se tu vesměs užívá laryngálního“ způsobu přepisu).

V obou těchto pracích nalezneme český čtenář potřebné informace jak o de-saussurovském zrodu teorie a jejím definitivním oživení o sto let později, tak i stručný výklad o utváření raně indoevropských laryngál a přesvědčivou argumentaci ve prospěch významu laryngální teorie pro současnou

indoeuropeistiku; tato teorie se dnes jeví - přes určitou počáteční rezervovanost odborných kruhů – jako metodologická inovace, jež toho času úspěšně proniká do širšího jazykovědného povědomí. Na teorii je pozoruhodné především to, že se v ní prostřednictvím analýzy *konsonantických* souhlásek H_1, H_2, H_3 (viz níže) otevírá cesta k novým pohledům na raně indoevropský *vokalismus*, a tím se vlastně do jisté míry oslabuje tradiční protiklad mezi konsonantickou a vokalicou stránkou hláskosloví.

Tématem našeho skromného časopiseckého příspěvku bude ovšem především určitá, poměrně dosti omezená aplikace laryngální teorie pro účely jazykové výuky vysokoškolských studentů *klasických jazyků*. Měla by jim posloužit k teoretickému prohloubení jejich lingvistické studijní přípravy v podobě dostatečného počtu odkazů na konkrétní znění vybraných „laryngálních“ výrazů, s kterými by se mohli setkat při sledování jazykového vývoje na cestě z indoevropského prajazyka k jazykovým střídnicím v okruhu hlavně *starořeckého*, ale příležitostně i *latinského* vokalismu. Mnohé dílčí otázky nejsou ovšem v této oblasti ještě zdaleka dořešeny – a zřejmě se leckteré z nich nejevily jako dostatečně jasné ani průkopníku laryngální teorie v oblasti klasických jazyků HELMUTU RIXOVI (1926–2004). Jeho publikací a argumentace v nich obsažené se budeme v naší stati držet poměrně často; pokud bude zapotřebí, odkážeme na Rixovy závěry uvedením jeho iniciálek HR, výklady obsažené v Bammelsbergerově souboru označíme zkratkou BAM, náš vlastní názor budeme doprovázet iniciálkami AB, stanovisko P. Vavrouška jako PV a J. Bičovského jako JB, kdežto mínění prof. Václava Blažka, profesora jazykovědy v Brně, který celý můj text laskavě prohlédl, jako VB.

I. Základy ie. laryngální teorie – v naší úpravě, zaměřené k užití v grecistice a latinistice – jsou tyto:

A) V indoevropském prajazyku, jak jsme již naznačili, pravděpodobně existovala skupina nejméně tří zvláštních nevokalicových, navzájem odlišných fonémů, totiž tří souhláskových *glotálních* (tj. „jazyčných či hlasivkových“) *frikativ* (srov. řec. γλωττα „jazyk“ nebo řec. – lat. *glottis* „hlasivková štěrбина“), to znamená třených souhlásek artikulovaných až v *hrtanu*, a označovaných dnes po semitologickém způsobu řeckým slovem „laryngály“ (z řec. λάρυγξ „hrtan“). Tyto fonémy většinou později z indoevropského fonémického inventáře zmizely (až na chetitštinu a luvijštinu, kde jsou doloženy laryngály H_2 , resp. H_3), a určité jejich stopy zůstaly snad i v indoíráňštině a arménštině). Více než jednu laryngálu, ale zřejmě poněkud jiného typu, mají i současné semitské jazyky. Čeština i mnohé dnešní indoevropské jazyky mají většinou jedinou laryngálu, totiž *h*.

Prajazykové ie. laryngály značíme různými způsoby, zde z typografických důvodů volíme nejraději přepis *H*, event. s hvězdičkou, a dále s indexem, tj. nejčastěji jako H_1 (lar. 1), H_2 (lar. 2), H_3 (lar. 3).

První z laryngál (H_1) byla *neznělá*, fonémicky asi *nepříznaková glotální frikativa*, obdobná náslovnému „rázu“ (angl. „glottal stop“), vyskytujícímu se v angličtině, češtině aj. na začátku vokalicky začínajícího jména typu *Adam* – příp. *frikativa* obdobná anglickému náslovnému *h-* ve slově *home*, jež je *neznělé (!)*, kdežto české *h-* např. ve slově *hotový* je *znělé*.

Druhá laryngála (H_2) byla z ie. laryngál nejčastější a měla asi fonémicky zřetelný charakter *neznělé frikativy glotální* či *postvelární* (tj. artikulované až „za měkkým patrem“, srov. lat. *velum* „měkké, zadní patro“). Přitom *opačný* posun této frikativy *dopředu* ve směru k měkkému patru, tj. do *polohy velární*, tak jak se to např. obráží ve vývoji prajazykového **péH₂wr* v chetitské *pahhur* „oheň“ (srov. řec. πῦρ), koresponduje s níže uvedenou tezí o *a-ovém* vokalickém zabarvení hláskového prostředí laryngály (H_2); v chetitštině byla totiž zachovaná střídnice za tuto laryngálu již plně *velární* frikativou – tj. frikativou „orální/ústní“, nikoli „postvelární“ / viz JB 31/.

Naproti tomu třetí laryngála (H_3) byla podle některých badatelů *glotální frikativou znělou* (její případný znělý ráz není však zcela jistý), a přitom asi *zaokrouhlenou* (labializovanou), což by mohlo vysvětlovat její výsledné *o-ové* zabarvení; ale počítá se např. i s možností, že mohlo naopak jít o hlásku *zadnější*, než byla laryngála H_2 snad tedy o frikativu *faryngální* (srov. řec. φάρυγξ „jícen“ /JB 31/). Dodejme, že laryngály neměly charakter okluziv, tj. souhlásek závěrových.

Pozn.: Tam, kde se tyto tři laryngály nedají mezi sebou rozlišit, používáme indiferentního značení *H* (např. ve slově **(H)jugóm* = řec. ζυγόν „jho“, viz HR 1992, § 80e).

B) V subsystému budoucích *krátkých vokálů* se v pokročilejším prajazykovém stadiu a) hláskové spojení $H_1 + e$ (v podobě dosud ne zcela jednoznačně vyložené asimilace) realizovalo jako *krátké e*: **dhH₁tos* = řec. θετός, b) hláskové spojení *e + H* se naproti tomu začalo zabarvovat (asimilovat) do podoby „a-ového“ odstínu a časem se realizovalo jako *krátké a*: **stH₂tós* = řec. στατός, c) kdežto hláskové spojení $H_3 + e$ se naopak „zaoblilo“ v *krátké o*: **dH₃tós* = řec. δότης. Ze spojení $H_{2,3} + e$ (podle některých i z $H_3 + o$ /viz BAM 445/) se tedy již v prajazyce vydělilo i zabarvení *a-ové*, příp. *o-ové*.

C) V subsystému budoucích *dlouhých vokálů* se potom a) stávající hláskové spojení *e + H₁* realizovalo jako *dlouhé ē*: **d^hid^heH₁mi* > řec. τίθημι, b) hláskové spojení *e + H₂* jako *dlouhé ā*: **sisteH₂mi* > protořec. ἴσταμι, att. ἴστημι, zatímco c) hláskové spojení *e + H₃* jako *dlouhé ō*: **didoH₃mi* > řec. δίδωμι. Tím se vokalické zabarvení *e-ové*, *a-ové* i *o-ové* rozšířilo rovněž

do systému dlouhých vokálů. V pozdních fázích prajazyka se mohla uplatňovat i ablautová dloužení, zvláště v sufixech.

D) Mezi vokály se laryngály realizovaly jako *j/w*, příp. kontrakcí mizely; viz např. **bhoráH₂(i)* > *φορᾶς*, resp. *φορᾶς* (2. os. sg.), takto např. vznikl řecký tzv. průtažný přízvuk.

E) V nepřízvučných slabikách se diftongická spojení *ei/ou* redukovala na monoftongické *i/u*. Hlásková spojení *i + H* nebo *u + H* se dloužila v *ī*, resp. *ū*.

F) Okluzíva se často před mizející laryngálou *H₂* aspiruje, před mizející laryngálou *H₃* se sonorizuje.

G) Náslovné laryngály se v řečtině a arménštině zachovaly jako tzv. prothetické vokály: viz ie. výraz *H₂néř, z něhož jednak vzniklo řec. ἄνῆρ „muž“, jednak se toto slovo nalézá v sabellsko-latinském cognominu *Nero* „Muž“, známém jako rodinné jméno římského císaře Nerona; srov. i ie. výraz *H₂stér „hvězda“ jednak s řec. ἀστήρ „hvězda“ (vedle lat. *stella* < *stēr-lā*), jednak s het. *hastērza* „hvězda“. Naopak v případě řeckého ὄφρῶς (viz i níže na s. 224 a 235) existuje též alternativní řešení, že tu nejde na začátku slova o tematický vokál, ale o složeninu **op(i)-p^hru-*, podobně jako v českém *obrví* < **ob-brv^o* (VB).

II. Některá další pozorování a závěry, ne vždy zcela obecně přijímané:

1. Podle laryngální teorie byl tedy asi raně prajazykový indoevropský vokalismus značně chudý. Jeho „základní“ samohláskou byl vokál *e*; zejména výskyt samohlásky *a* byl snad omezen jen na malý počet slov, zvláště na výrazy onomatopoické, domácké či převzaté z cizích jazyků, např. ταῦπος „býk“ /HR 37/, anebo podle některých badatelů i na specifická slova spojená s kultem, kdežto o vokálu *o* se má za to, že se již v prajazyku nacházel v ablautovém vztahu k vokálu *e*, zvl. v sufixech a koncovkách. Nicméně tento bod (a nejenom ten) zůstává zatím slabým místem teorie. Někdy se naopak počítá již „v předpraindoevropském období“ s trojprvkovým systémem *i, u, a* /JB 39/).

2. Výchozím vokálem v rané fázi ie. prajazyka byla tedy podle převládající verze laryngální teorie samohláska *e*, z níž vznikl klasický prajazykový indoevropský systém pěti dlouhých a pěti krátkých vokálů /s případnými monofonémickými diftongy/ „kvantitativní a kvalitativní asimilací“ laryngál k vokalickému okolí /JB 30/. Takovouto sekundární transformaci někdejších laryngál lze např. předpokládat v pozdně prajazykových formacích s jejich vývojovou přeměnou v pozdější starořecké kořeny o různých vokálech, jako byly *bhā-* ve *φησι*, či *dhē-* v *τίθησι*, nebo *stā-* v *ἴστασι*, či *dō-* v *δίδωσι* v 3. os. sg. ind. prez. akt. Tyto kořeny měly původně v prajazyce stejnorodou *e*-ovou vokalickou podobu *bheH₂-*, *dheH₁-*, *steH₂-*, *deH₃-*,

a analogicky zněla i jejich prajazyková *redukována* forma bhH_2- , dhH_1- , stH_2- , deH_3- , reprezentovaná poté v klasické řečtině vokalic-ky rozlišenými tvary $\varphi\alpha\mu\acute{\epsilon}\nu$ (1. os. pl.), $\varphi\alpha\tau\acute{o}\varsigma$ (subst. verb.) x $\tau\acute{\iota}\theta\epsilon\mu\epsilon\nu$, $\theta\epsilon\tau\acute{o}\varsigma$ x $\acute{\iota}\sigma\tau\alpha\mu\epsilon\nu$, $\sigma\tau\alpha\tau\acute{o}\varsigma$ x $\delta\acute{\iota}\delta\omicron\mu\epsilon\nu$, $\delta\omicron\tau\acute{o}\varsigma$. Řečtina tu tedy měla tři různé střidnice podle vokalic-kého vlivu té či oné laryngály na samohlásku *e* (v latině však byla ve všech třech případech jedinou střidnicí samohláska *a* /viz níže sub II 4/).

3. Dlouhé vokály, jak vidno, tedy v prajazyce v podstatě vznikaly asi-milací krátkého vokálu k následující laryngále, ale zejména později, v ob-dobí „postprajazykovém“, se vytvářely i různými dalšími hláskovými změnami (stahováním, náhradním dloužením, ztrátou koncového polosamohláskového *j/w* v dlouhých dvojhláskách). Jen výjimečně se dlouhé vo-kály nacházejí i v některých izolovaných výrazech, které zatím postrádají přesvědčivý výklad.

4. I krátké vokály *i/u* vznikaly zpravidla druhotně, často eliminací, resp. redukcí první složky krátkých diftongů (hlavně *ei* či *ou*), ale i jiný-mi cestami, ne vždy snadno postižitelnými. Krátké *i/u* se naopak dloužilo v $\acute{i}/\acute{u}$ v rámci asimilace vokálu k následující laryngále. Takto byl nakonec hlavně za pomoci laryngál přeměněn a *de facto* doplněn hláskový inventář pokročilého ie. vokalického systému do pozdně prajazykového stavu o pěti krátkých a pěti dlouhých monoftonzích, poté co se prajazykové laryngály změnilly v staré řečtině na *e*, *a*, *o* ($\theta\epsilon\tau\acute{o}\varsigma$, $\sigma\tau\alpha\tau\acute{o}\varsigma$, $\delta\omicron\tau\acute{o}\varsigma$; $\pi\alpha\tau\acute{\eta}\rho$), kdežto v latině byla výsledná samohláska bez výjimky transformována do podoby *a* (*factus*, *status*, *datus*; *pater*).

III. Slova začínající na laryngály H_1 , H_2 , H_3 (výběr proveden podle JB, 159n., 172n. a 174n.; lat. a řec. slovesa jsou v 1. os. sing.; předpokládané ie. a prařec. tvary jsou bez hvězdiček, románské tvary lze vyvodit z latiny):

H_1		
(být)	H_1 es-	řec. $\epsilon\acute{\iota}\mu\acute{\iota}$, lat. <i>sum</i> „jsem“, čes. <i>být</i> , angl. <i>to be</i> , něm. <i>sein</i>
(dobrý)	H_1 sú(s)	chet. <i>aššuš</i> „dobrý“, stind. <i>vásuh</i> „dobrý“, řec. $\acute{\epsilon}\acute{\upsilon}\varsigma$ „dobrý“, $\acute{\epsilon}\acute{\upsilon}\delta$ „dobře“
(jeden)	H_1 óino-	řec. (zříd. fem.) $\omicron\acute{\iota}\nu\eta$, lat. <i>únus</i> , čes. <i>jiný?</i> , angl. <i>one</i> , něm. <i>eins</i>
(ježek)	H_1 ég ^{hi} -	řec. $\acute{\epsilon}\chi\acute{\iota}\nu\omicron\varsigma$, lat. <i>echīnus</i> , čes. <i>ježek</i> , něm. <i>Igel</i>
(jíst)	H_1 ed-	řec. $\acute{\epsilon}\sigma\theta\acute{\iota}\omicron$, lat. <i>edō</i> „jím“, čes. <i>jíst</i> , angl. <i>to eat</i> , něm. <i>essen</i>
(jít)	H_1 ei-	řec. $\acute{\epsilon}\acute{\iota}\mu\acute{\iota}$, lat. <i>eō</i> „jdu“, čes. <i>jít</i> , stangl. <i>eōde</i> „šel“
(kůň)	H_1 ék ^w o-	řec. $\acute{\iota}\pi\omicron\varsigma$, stind. <i>ásvah</i> , lat. <i>equus</i> , stangl. <i>eoh</i> „kůň“ (srov. <i>Éo-wer</i> a <i>Éo-wyn</i> u Tolkiena, viz JB 159)
(jméno)	H_1 ně H_3 mŋ	řec. $\acute{o}\nu\omicron\mu\alpha$, lat. <i>nōmen</i> , čes. <i>jméno</i> , angl. <i>name</i> , něm. <i>Name</i>

(ocas, zadek)	H ₁ orsó-	chet. <i>arrašš</i> „zadek“, řec. <i>ὄπρος</i> „zadek“, <i>οὐρά</i> „ocas, ohon“, angl. <i>arse</i> , něm. <i>Arsch</i> „zadek“
(rdít se)	H ₁ réd ^h o-	řec. <i>ἐρέθω</i> „zabarvuji červeně“, lat. <i>rubeō</i> , čes. <i>rdím se</i>
(rudý, červený)	H ₁ rud ^h ró-	řec. <i>ἐρυθρός</i> , lat. <i>ruber</i> „rudý, červený“, <i>rūfus</i> „ryšavý“, čes. <i>rudý</i> , rusý, angl. <i>red</i> , něm. <i>rot</i>
(svobodný, lid)	H ₁ leud ^h -	řec. <i>ἐλεύθερος</i> , lat. <i>liber</i> „svobodný“, <i>liberī</i> „děti“, čes. <i>lidé</i> , něm. <i>Leute</i> „lidé“
(zub)	H ₁ dónt-	řec. <i>ὀδούς</i> , lat. <i>dēns</i> , čes. „dásně?“, angl. <i>tooth</i> , něm. <i>Zahn</i>
H ₂		
(bílý)	H ₂ elb ^h o-	lat. <i>albus</i> „bílý“, řec. <i>ἄλφος</i> „bílý“; srov. sthněm. <i>albiz</i> „labut“ i čes. <i>labut</i> , viz rovněž keltská toponyma <i>Albion</i> , <i>Labe</i>
(bílý)	H ₂ erg [’] -	chet. <i>harki</i> „bílý“, stind. <i>árjuna-</i> „stříbro“, řec. <i>ἄργυρος</i> „stříbro“, lat. <i>argentum</i> „stříbro“, toch. <i>ārki</i> „bílý“
(duch, vítr)	H ₂ énH ₁ mo-	řec. <i>ἄνεμος</i> „vítr“, lat. <i>animus</i> „duch“, <i>anima</i> „duše“, oskické <i>anams</i> (?)
(hvězda)	H ₂ stér	chet. <i>hastērza</i> , řec. <i>ἀστήρ</i> , stind. <i>stár-</i> , armén. <i>astl</i> , lat. <i>stella</i> < <i>stēr-lā</i> , angl. <i>star</i> , něm. <i>Stern</i> (srov. VII. A 3, s. 235)
(jablko)	H ₂ ébol	lat. <i>Abella</i> „(město) jablek“ v jihoit. Kampanii, kelt. <i>Avalon</i> „(země) jablek“ (JB 172), čes. <i>jablko</i> , angl. <i>apple</i> , něm. <i>Apfel</i>
(jehně)	H ₂ ég [’] n	řec. <i>ἄμνός</i> „jehně“, lat. <i>agnus</i> „jehně, beránek“, čes. <i>jehně</i> , angl. <i>yeanning</i> „jehňátko“
(jiný, druhý)	H ₂ éljo-	řec. <i>ἄλλος</i> „jiný“, <i>alter</i> „druhý“, čes. <i>loni</i> (tj. „jiný“ rok)
(jitro, jitřenka)	H ₂ éusōs > (h)ausōs	řec. (lesb.) <i>αὔως</i> , (hom.) <i>ἠώς</i> , (att.) <i>ἕως</i> , lat. <i>aurōra</i> „zora“, sthněm. <i>Óst(a)ra</i> „východ“, angl. <i>East</i> „východ“
(loket)	H ₂₃ el-Hl-(en/-/-(e)k-)?	řec. <i>ὠλένη</i> „loket“, lat. <i>ulna</i> , stsl. <i>лакѣтъ</i> , čes. <i>loket</i> , angl. <i>ell</i> , něm. <i>Ellbogen</i>
(medvěd)	H ₂ rtk [’] o-	chet. <i>hartaga</i> , řec. <i>ἄρκτος</i> , lat. <i>ursus</i>
(míjet, měnit)	H ₂ méiH ₁ -	řec. <i>ἀμείβω</i> „měním“, lat. <i>meō</i> „chodím“
(muž)	H ₂ nér	stind. <i>nár</i> , řec. <i>ἄνῆρ</i> , lat. <i>Nerō</i> (rodinné jméno císaře: „ <i>Muž</i> “ /asi sabellského původu/), osk. <i>niir</i> , armén. <i>ayr</i> (srov. VII. A 3, s. 234)
(ob-)	H ₂ mb ^h í	řec. <i>ἀμφί-</i> , lat. <i>ambi-</i> , čes. <i>ob-</i>
[srov. i „oba“]	b ^h oH	řec. <i>ἄμφω</i> , lat. <i>ambō</i> „oba“, čes. <i>oba</i> , angl. <i>both</i> , něm. <i>beide</i> „oba“]
(osa)	H ₂ ék [’] si-	lat. <i>axis</i> , čes. <i>osa</i> , angl. <i>axis</i> i <i>axle</i> , něm. <i>Achse</i>
(ostrý)	H ₂ ek [’] -	řec. <i>ἄκρος</i> , lat. <i>acūtus</i> , čes. <i>ostrý</i>
(ovce)	H ₂₃ ówi-/H ₃ éwi-	chet.-luv. <i>hāwi-</i> , stind. <i>ávi-</i> , řec. <i>οἶς</i> , lat. <i>ovis</i> , čes. <i>ovce</i> , angl. <i>ewe</i>

(pole)	H ₂ eg'ró-	řec. <i>ἀγρός</i> , lat. <i>ager</i> , angl. <i>acre</i> „jitra (zemědělská míra)“
(proti)	H ₂ énti	chet. <i>hant</i> „čelo“, řec. <i>ἀντί</i> , lat. <i>ante</i> „před“, toch. B <i>antapi</i>
(pták)	H ₂ éwi-	lat. <i>avis</i>
(sbírat, hromada)	H ₂ ger-j-	řec. <i>ἀγείρω</i> „sbírám“, <i>ἀγορά</i> „shromáždění, tržiště“, lat. <i>grex</i> „shromáždění, stádo“, čes. <i>hromada</i> , <i>hrst</i> ; pro řecké <i>á-</i> existují i jiné výklady, např. vznik z prefixu <i>*sm-</i> „dohromady“
(slyšet)	H ₂ k'óusj-	řec. <i>ἀκούω</i> „slyším“, gót. <i>hausjan</i> , angl. <i>to hear</i> , něm. <i>hören</i>
(ujec)	H ₂ éuH ₂ (-jos)	chet. <i>huhħa-</i> , lat. <i>avus</i> „děd“, čes. <i>ujec</i> („děd z matčiny strany“)
(ucho)	H ₂ éus-	lat. <i>auris</i> , řec. <i>οὖς</i> , čes. <i>ucho</i> , angl. <i>ear</i> , něm. <i>Ohr</i>
(vdova)	H ₂ wid ^h -wéH ₂	stind. <i>vidhávā</i> , lat. <i>vidua</i> , čes. <i>vdova</i> , angl. <i>widow</i> , něm. <i>Witwe</i> , vedle řec. <i>ἡθεις</i> , <i>ἡθείη</i> „neženatý mladík, neprovdaná dívka“
(vést, hnát, konat)	H ₂ eg'-	řec. <i>ἄγω</i> „vedu“, stind. <i>ájati</i> „žene“, lat. <i>agō</i> „konám“
(vítr)	H ₂ wéH ₁ nt-	chet. <i>ħuwantes</i> /nom. pl./, lat. <i>ventus</i> , angl. <i>wind</i> , něm. <i>Wind</i>
[ale i: a také sloveso „vát“:	H ₂ wéH ₁ tr- H ₂ wéH ₁	čes. <i>vítr</i> stind. <i>váti</i> „vane“, řec. <i>ἄησι</i> „vane“, stsl. <i>vějati</i> „vát“, čes. <i>vát</i> , něm. <i>wehen</i> (srov. níže VII. A 3 na s. 234)]
(vlna)	H ₂ w ₁ H ₁ néH ₂	chet. <i>ħulana-</i> , stind. <i>úrñā</i> , lat. <i>lāna</i> , řec. (dór.) <i>λανος</i> , čes. <i>vlna</i> , angl. <i>wool</i> , něm. <i>Wolle</i>
H ₃		
(brva, obočí)	H ₃ b ^h rúH ₂ s	řec. <i>ὄφρος</i> , angl. <i>brow</i> , něm. <i>Braue</i> , čes. <i>brva</i> , <i>obrvi</i> (toto zde s protetickým vokálem, jako v stsl. variantě <i>obrъvъ</i> /AB/, ale může tu prostě jít i o prefix <i>op/ob-</i> ; obdobně lze vysvětlit i samotné řecké <i>ὄφρος</i> < <i>*op(i)-p^hru-</i> /VB/ (srov. výše s. 221 a níže VII. B 1 na s. 235).
(dílo)	H ₃ epos	chet. <i>ħāppar-</i> , <i>ħāppir-</i> „obchod, cena“, stind. <i>ápas</i> „práce“, lat. <i>opus</i> „dílo“, srov. i chet. <i>ħappinant-</i> a lat. <i>opulentus</i> „bohatý“
(král)	H ₃ rég'-	stind. <i>rājā</i> „král“, lat. <i>rēx</i> „král“ (kelt. <i>-rīx</i> jako druhá část osobního jména); keltského původu je i něm. <i>Reich</i> „říše“
(mlha)	H ₃ mig ^h léH ₂	řec. <i>ομίχλη</i> „mlha“, stsl. <i>mьgla</i> , čes. <i>mlha</i> , angl. <i>mist</i>
(nehet)	H ₃ nóg ^{wh} -	lat. <i>unguis</i> , řec. <i>ὄνυξ</i> , čes. <i>nehet</i> (a snad i čes. <i>noha?</i>), angl. <i>nail</i> , něm. <i>Nagel</i>
(nenávidět)	H ₃ ed-	lat. <i>ōdī</i> „nenávidím“
(oko)	H ₃ ék ^w o-	řec. <i>ὀφθαλμός</i> , lat. <i>oculus</i> , čes. <i>oko</i> , angl. <i>eye</i> , něm. <i>Auge</i>

	$H_3\acute{e}k^w iH_1$ (duál)	řec. <i>ok^wje</i> > <i>ὄσσε</i> , čes. <i>oči</i>
(orel, pták)	H_3or-	chet. <i>hāran-</i> „orel“, řec. <i>ὄρνις</i> „pták“, čes. <i>orel</i> , got. <i>ara</i> „orel“
(pupek)	$H_3nób^h-l-/ H_3nḡb^h-l-$	lat. <i>umbilicus</i> , řec. <i>ὀμφαλός</i> , angl. <i>nave</i> , něm. <i>Nabel</i> (srov. níže VII. A 2 na s. 234)
(řídit, vést)	$H_3reg'-$	lat. <i>regō</i> „řídím“, čes. <i>řídít</i> , angl. <i>right</i> „přímo, vpravo, pravý, správný“, něm. <i>Recht</i> „právo“, <i>recht</i> „pravý“
(ústa)	$H_3óH-s > H_3éH-us-$	lat. <i>ōs</i> „ústa“, čes. <i>ústa</i> , <i>uzda?</i>
(zvedat /se/, vznikat)	H_3er-	řec. <i>ὄρνωμι</i> „zvedám“, lat. <i>orior</i> „vznikám“, stsl. <i>iz-roniti</i> „vyřinout se“, něm. <i>entrinnen</i> „uniknout“

IV. Vybrané příklady deklinace jmen a konjugace sloves:

A) V deklinačních zakončeních jmen se laryngály uplatňovaly jen v určitých koncovkách, jako v řeckém nom. sg. $\bar{a}$ -kmenů tzv. 1. deklinace na $-eH_2 =$ řec. $-\bar{a}$ (např. řec. *χώρα*, lat. *fēmina*) či na $-iH_2 =$ *protořecké -ja* (např. *melitiH_2 > melitja > řec. μέλιττα/μέλισσα*) nebo v koncovce nom./ak. neutra pl. $-H_2 = -a$ u tzv. 2. deklinace (např. *(H)jugá > řec. ζυγά*, lat. *iuga*), anebo v instr. pl. fem. 1. deklinace $-eH_2b^hi$ (viz myk. a-ni-ja-pi *hāniāphi*, hom. *βίηφι*) apod.

Následuje příklad modelových paradigmat na $-eH_2-$ (tzv. $\bar{a}$ -kmenů) podle JB 91, doplněných o soustavná srovnání s odpovídajícími paradigmaty řeckými, latinskými a českými v úpravě autora tohoto článku – a dále paradigmaty tzv. o-kmenů typu wl^k^wos „vlk“, resp. *(H)jug-ó-m* „jho“, a kořených substantiv 3. deklinace typu $H_2nēr$ „muž“ (podle JB 92 a 79, ale s ohledem na HR 1992):

$\bar{a}$ -kmeny:

Sing.

Nom. $k^wóin-eH_2$	řec. <i>ποινά</i> (att. <i>ποινή</i>)	lat. <i>poena</i>	čes. <i>cena</i>
Vok. $k^wóin-H_2$, později = Nom.:	<i>ποινά</i> (<i>ποινή</i>)!	<i>poena</i> ! x	<i>ceno</i> !
Ak. $k^wóin-eH_2-m$	<i>ποινάν</i> (<i>ποινήν</i>)	<i>poenam</i>	<i>cenu</i> < - <i>q</i> < - <i>am</i>
Gen. $k^wóin-eH_2-s$	<i>ποινάς</i> (<i>ποινής</i>)	<i>poenae</i> <i>familiās</i> / arch./	<i>ceny</i> < - <i>ы</i>
Lok. $k^wóin-eH_2-i$	<i>ποιναί</i> ?	<i>Rōmai</i> > <i>Rōmae</i>	<i>ceně</i>
Abl. $k^wóin-eH_2-s$	(= Gen. Sg.)	0	<i>poenā</i>
Dat. $k^wóin-eH_2-ei$	<i>ποιναί</i> (<i>ποινήι</i>)	<i>poenae</i>	<i>ceně</i>

Instr. $k^w\acute{o}in-eH_2-eH_1$ 0 0 *cenou*

Plur.

Nom. $k^w\acute{o}in-eH_2-es$	<i>ποιναί</i>	<i>poenae</i> (jde x o adj. zájm. koncovku -ae místo -ās)	<i>cený</i> (= Ak. Pl.)
Vok. $k^w\acute{o}in-eH_2-es$	<i>ποιναί!</i>	<i>poenae!</i>	<i>cený!</i> (= Nom. Pl.)
Ak. $k^w\acute{o}in-eH_2-ns >$	<i>ποιναῖς > -άς</i>	<i>poenās</i>	<i>cený < -ы ,</i>
Gen. $k^w\acute{o}in-eH_2-om > -āsom$ (zájm. koncovka):	<i>ποινῶ/ων</i>	<i>poenārum</i>	<i>ceпъ</i>
Lok. $k^w\acute{o}in-eH_2-su$	<i>ποιναῖσ(ι)</i>	<i>poenais ></i> <i>poenīs</i>	<i>cenách</i>
Abl. / Dat. $k^w\acute{o}in-eH_2-bhos?$	0	0	
Dat. (Č) $k^w\acute{o}in-eH_2-mos$			<i>cenám</i>
Instr. $k^w\acute{o}in-eH_2-b^h i(s)$	(viz např. řec. <i>βίηφι</i>)		<i>cenami</i>

Pozn.: V řečtině a latině splývají často lok., abl., dat. a instr. plurálu.

o-kmeny:**Sing.****Plur.**

Nom. $w_l k^w os$	(ř. <i>λύκος</i> ; l. <i>lupus</i> ; stsl. <i>vlъkъ</i> , č. <i>vlk</i>)	$w_l k^w \acute{o}s > -o-es > -\acute{o}s$	(ale řeč., lat. i češ. mají zájm. koncovku: ř. -oi, l. -ī, stsl./č. -i)
Vok. $w_l k^w e$	(ř. -ε; l. -e; stsl. -e; č. -e/-u)	Nom. Pl.	(-oi; -ī; -i)
Ak. $w_l k^w om$	(-ov; -um; -ъ, -a)	$w_l k^w ons$	(-ovς; -ōs; -y)
Gen. $w_l k^w o-sjo$	(-ov; -ī; -a, -a)	$w_l k^w o-om > -\acute{o}m$	(-ov, -ōrum, -ъ/-ū)
Lok. $w_l k^w o-i$	(-oi; -ī; -e, -u)	$w_l k^w oi-su$	(-0-; -0-; -ěchъ/-ich)
Abl. $w_l k^w o-od > \acute{o}d$	(-0-; -\acute{o}; -0-)	$w_l k^w o-b^h os$	(-0-; -īs; -0)
Dat. $w_l k^w o-ei > \acute{o}i$	(-oi; -\acute{o}; -u, -u)	$w_l k^w o-b^h os$	(-oiσ/i; -īs; -omъ/- -ūm)
Instr. $w_l k^w o-H$	(-0-; -0-; -omъ, -em)	$w_l k^w o-is$	(-oiσ/i; -īs; -y)

(neutrum)

NAV Sing. (H)jug-ó-m (ζυγόν; ugun; jho)

NAV Plur. (H)jug-éH₂ = pův. -ā > a, tj.
(H)jugá (ζυγά, iuga, jha)

Kořenné souhláskové kmeny:

Sing.	řec.	Plur.	řec.
Nom. H ₂ nē'r	ἀνήρ	H ₂ nér-es	ἄνδρες
Vok. H ₂ nér	ἄνερ	H ₂ nér-es	ἄνδρες
Ak. H ₂ nér-ῃ	ἀνδρα	H ₂ nér-ῃς	ἄνδρας
Lok. H ₂ nr-ί		H ₂ nr-sú	= Dat. Pl.
G/Ab H ₂ nr-és	ἀνδρός	H ₂ nr-óm	ἄνδρῶν
Dat. H ₂ nr-εί	ἀνδρί	H ₂ nr ₃ -bhós	ἀνδράσι
Instr. H ₂ nr-éh		H ₂ nr ₃ -bhí(s)	

B) V analogické míře to platí o konjugačních koncovkách, ale mnohé detaily jsou tu u různých autorů často více či méně odchylné. Pro ilustraci základní slovesné konjugační problematiky se soustředíme hlavně na vybrané tvary některých častějších starořeckých athematických sloves:

 a) *Verbum existentiae εἶναι* (kořen H₁és-):

	Ie.	Att.	Lat.
1. sg. prez.	H ₁ és-mi (plný stupeň)	εἶμι	sum
2. sg.	H ₁ ési < H ₁ és-si	εἶ	es
3. sg.	H ₁ és-ti	ἐστί	est
1. pl.	H ₁ s-més (reduk. stup.)	ἐσμεν	sumus
2. pl.	H ₁ s-té(s)	ἐστέ	estis
3. pl.	H ₁ s-énti	εherentί, att. ehensi > sunt εἰσὶ	
[Part.praes. lat.:	H ₁ sent	gen. sing. lat.:	(ab)-sentis]

 b) Sloveso *ἰέναι* „jít“:

	Ie.	Att.	Lat.
1. sg. prez.	H ₁ éi-mi (plný stupeň)	εἶμι	eō
2. sg.	H ₁ éi-si	εἶ	īs
3. sg.	H ₁ éi-ti	εἶσι	it
1. pl.	H ₁ i-més (reduk. stup.)	ἴμεν	īmus
2. pl.	H ₁ i-té(s)	ἴτε	ītis
3. pl.	H ₁ i(j)-énti	*ientí, att. ἴασι	eunt

 c) Sloveso *τιθέναι* „klást“:

1. sg.	d ^h (i)-d ^h eH ₁ -mi	τί-θη-μι
1. pl.	d ^h (i)-d ^h H ₁ -més	τί-θε-μεν
verb. adj.	d ^h H ₁ -t(ó)s	θε-τός

d) Sloveso *ἵσταναι* „stavět“:

1. sg.	<i>s(t)i-steH₂-mi</i>	<i>ἵ-στα-μι</i> , att. <i>ἴστημι</i>
1. pl.	<i>s(t)i-stH₂-més</i>	<i>ἵ-στα-μεν</i>
verb. adj.	<i>stH₂-t(ó)s</i>	<i>στα-τός</i>

e) Sloveso *διδόναι* „dávat“:

1. sg.	<i>d(i)-deH₃-mi</i>	<i>δί-δω-μι</i>
1. pl.	<i>d(i)-dH₃-més</i>	<i>δί-δο-μεν</i>
verb. adj.	<i>dH₃-t(ó)s</i>	<i>δο-τός</i>

V. Další zajímavé skupiny slov:

1. Základní rodinná označení:

(otec)	pH ₂ -tér	řec. <i>πατήρ</i> ,	lat. <i>pater</i> ,	a./n. <i>father/Vater</i>	---
[ale i důvěrnější		řec. <i>ἄπτα</i> „otec“,		gót. <i>atta</i> ,	čes. <i>otec</i>]
				sthněm. <i>atto</i> ,	
(matka)	méH ₂ -tēr	řec. <i>μάτηρ/μήτηρ</i> ,	att. lat. <i>māter</i> ,	a./n. <i>mother/Mutter</i> ,	stčes. <i>mat'</i>
(bratr)	b ^h réH ₂ -tēr	řec. <i>φράτηρ</i> ,	lat. <i>frāter</i> ,	a./n. <i>brother/Bruder</i> ,	čes. <i>bratr</i>
		[častěji však řec. <i>ἀδελφός</i>]			
(sestra)	swésōr	řec. <i>ἀδελφή</i> ,	lat. <i>soror</i> ,	a./n. <i>sister/Schwester</i> ,	čes. <i>sestra</i>
(syn)	suH ₂ nús	řec. <i>υἰός/υἰός</i> ,	lat. (<i>filius</i>),	a./n. <i>son/Sohn</i> ,	čes. <i>syn</i>
(dcera)	d ^h ugH ₂ -tér	řec. <i>θυγάτηρ</i> ,	lat. (<i>filia</i>),	a./n. <i>daughter/Tochter</i> ,	čes. <i>dcera</i>
Pozn.: Vedle těchto šesti základních rodinných jmen lze uvést celou řadu dalších rodinných označení, zčásti velmi archaických, z nichž tu konkrétně uvádíme následující výrazy:					
(„ujec“, matčin bratr)	H ₂ éuH ₂ -(jos)		avunculus	něm. <i>Oh(ei)m</i>	čes. <i>ujec</i>
[ale „strýc“, otcův bratr=					
(tchán)	swék'uros	řec. <i>ἐκυρός</i>	<i>socer(us)</i>	stsl. <i>svekrъ</i>	
(tchýně)	<i>swek'ruH₂</i>	řec. <i>ἐκρά</i>	lat. <i>socrus</i>	stsl. <i>svekry</i> (sg. f.)	
(bratr man-želky)	dH ₂ eiwēr	řec. <i>δαήρ</i>	lat. <i>l(a)evir</i>	stč. <i>děvěrъ</i> (=švagr)	
(sestra man-žela)	g ^h élH ₁	řec. <i>γάλως</i>	lat. <i>glōs</i>	stč. <i>zelva</i> , rus. <i>zolva</i>	
(snacha)	snusós	řec. <i>νύος</i>	lat. <i>nūrus</i>		čes. <i>snacha</i>
(zeť)	g'omH ₂ tēr	řec. <i>γαμβρός</i>	lat. <i>gener</i>		čes. <i>zeť</i>
(ženy manželových bratrů)	H ₁ jénH ₂ tēr (sg.)	řec. <i>εἰνάτερες</i> (pl.)	lat. <i>ianit-rīcēs</i> (pl.)	stsl. <i>jętry</i> (sg.)	
(vnuk, vnučka, resp. synovec, neteř)		řec. <i>ἀνεπιός, ἀνεπιά</i>	lat. <i>nepōs</i> (m.), <i>neptis</i> (f.)		čes. <i>neteř</i>

2. Číslovky:

	řec.	lat.	angl.	něm.	čes.
(1) H ₁ óino- sém-	<i>οἶνω</i> (1 doklad) <i>εἰς/μία/ἓν</i>	<i>ūnus</i> <i>semel</i> „jednou“	<i>one</i>	<i>eins</i>	jeden
(2) dwóH ₁ (oba) H ₂ mb ^h oH ₁	<i>δύο</i> <i>ἄμφω</i>	<i>duo/duae</i> <i>ambō</i>	<i>two</i> <i>both</i>	<i>zwei</i> <i>beide</i>	<i>dva/dvě</i> <i>oba/obě</i>
(3) tréjes	<i>τρεις/τρία</i>	<i>trēs/tria</i>	<i>three</i>	<i>drei</i>	<i>tři</i>
(4) k ^w etwóres	<i>τέτταρες τέτταρα</i>	<i>quattuor</i>	<i>four</i>	<i>vier</i>	<i>čtyři</i>
(5) pénk ^w e	<i>πέντε</i>	<i>quinque</i>	<i>five</i>	<i>fünf</i>	<i>pět</i>
(6) swéks	<i>ἕξ</i>	<i>sex</i>	<i>six</i>	<i>sechs</i>	<i>šest</i>
(7) septm	<i>ἑπτὰ</i>	<i>septem</i>	<i>seven</i>	<i>sieben</i>	<i>sedm</i>
(8) H ₃ k ^h tóH	<i>ὀκτώ</i>	<i>octō</i>	<i>eight</i>	<i>acht</i>	<i>osm</i>
(9) H ₁ néwŋ	<i>ἐννέ(ω)α</i>	<i>novem</i>	<i>nine</i>	<i>neun</i>	<i>devět (n>d)</i>
(10) dek ^h m	<i>δέκα</i>	<i>decem</i>	<i>ten</i>	<i>zehn</i>	<i>deset</i>
(100) (d)k ^h mtóm	<i>ἑκατόν</i>	<i>centum</i>	<i>hundred</i>	<i>Hundert</i>	<i>sto</i>

VI. Další příklady vybraných řeckých, příp. latinských substantiv, adjektiv a sloves, zejména s indoevropskou laryngální prehistorií (na základě výběru z HR, PV a JB), a to v abecedním seřazení klíčových věcných výrazů podle jejich českých ekvivalentů a s event. paralelami hlavně v češtině, angličtině a němčině:

Substantiva:

(býk)	(s)téH ₂ uros	řec. <i>ταῦρος</i> , lat. <i>taurus</i> , čes. <i>tur</i>
(dárce)	deH ₃ -tér	řec. <i>δοτήρ</i> , lat. <i>dator</i> , čes. <i>dárce</i>
(dech, duch, dým)	d ^h weH ₂ (s)/d ^h uH ₂ mós)	řec. <i>θυμός</i> „duch“, lat. <i>fūmus</i> , „dým“, čes. <i>dech</i> , <i>duch</i> , <i>dým</i>
(dřevo, strom)	dorū	řec. <i>δῶρον</i> „dřevo“ (dorūH ₂ = řec. <i>δοῦρα</i> n. pl.), <i>δρῦς</i> „strom, dub“, <i>δένδρον</i> „strom“, čes. <i>dřevo</i> , angl. <i>tree</i> „strom“, něm. <i>Teer</i> „smůla, dehet“
(dveře, dvůr)	d ^h wór	řec. <i>θύρα</i> „dveře“, lat. <i>forum</i> „tržiště“, čes. <i>dveře</i> , <i>dvůr</i> , angl. <i>door</i> „dveře“, něm. <i>Tür</i> „dveře“
(koleno)	ḡonu	řec. <i>γόνυ</i> , lat. <i>genū</i> , čes. <i>koleno</i> , angl. <i>knee</i> , něm. <i>Knie</i>
(hora)	g ^w órH ₁	řec. <i>βορέας</i> (severní vítr), čes. <i>hora</i>
(host, cizinec, nepřítel)	g ^h ósti-	lat. <i>hostis</i> „cizinec, nepřítel“, <i>hospes</i> „host“, čes. <i>host</i> , angl. <i>guest</i> „host“, něm. <i>Gast</i> „host“
(husa)	g ^h (é)H ₂ n(o)s	řec. <i>χίην</i> , lat. (<i>h</i>) <i>ānser</i> , česky <i>husa (f)</i> , <i>houser (m)</i> , angl. <i>goose</i> „husa“, něm. <i>Gans</i> „husa“
(jméno)	H ₁ néH ₃ mŋ	řec. <i>ὄνομα</i> , lat. <i>nōmen</i> , čes. <i>jméno</i> , angl. <i>name</i> , něm. <i>Name</i>
(lid)	téuteH ₂	řec. <i>Τεῦτονας</i> , lat. <i>Teutonī</i> ,-ēs „Teutoni“, gót. <i>Piuda</i> „lid“, sthněm. <i>diutisc</i> „lidový, domácí“, něm. <i>deutsch</i> „německý“, slovensky <i>cudzi</i> , čes. <i>cizí</i>

(lodʹ)	néH ₂ us	řec. <i>ναῦς</i> , lat. <i>nāvis</i> , gall. <i>nausum</i> , staroir. <i>nau</i>
(med)	mél(it)	řec. <i>μέλι</i> „med“, lat. <i>mel</i> „med“
[ale srov. i	méd ^h u	stind. <i>mádhu</i> „med“, řec. <i>μέθυ</i> „opojný nápoj, víno“, ale čes. <i>med!</i>]
(měsíc /kalen- dářní/)	méHnōs-	řec. <i>μήν</i> , lat. <i>mēnsis</i> , čes. <i>měsíc</i> , angl. <i>month</i> , něm. <i>Monat</i>
[ale měsíc /nebes. těleso/:		viz níže heslo (světlo)]
(myš)	muH ₁ s	řec. <i>μῦς</i> , lat. <i>mūs</i> , čes. <i>myš</i> , angl. <i>mouse</i> , něm. <i>Maus</i>
(nebe, oblak)	neb ^h os	řec. <i>νέφος</i> , hom. plur. <i>νέφεα</i> „oblak(a)“, lat. <i>nebu-la</i> „oblak“, čes. <i>nebe</i> , plur. <i>nebesa</i>
(noha)	póds	řec. <i>πούς</i> „noha“, <i>πεζός</i> „pěší“, lat. <i>pēs</i> „noha“, čes. <i>pěší</i> , angl. <i>foot</i> , něm. <i>Fuss</i> „noha“
(oheň)	péH ₂ wr	chet. <i>paḥḥur</i> , řec. <i>πῦρ</i> , angl. <i>fire</i> , něm. <i>Feuer</i> , čes. <i>pýřit se</i>
[ale srov. i	(H ₁)éng ^w ni-	stind. <i>agni-</i> , lat. <i>ignis</i> „oheň“, čes. <i>oheň</i>]
(počasí)	H ₂ we ₂ dhrom	angl. <i>weather</i> , něm. <i>Wetter</i> , čes. <i>vedro</i>
(pokuta, trest, cena)	k ^w oineH ₂	řec. <i>ποινά</i> , att. <i>ποινή</i> „pokuta“, lat. <i>poena</i> „trest“, čes. <i>cena</i>
(poutʹ, cesta)	pént(h)ōH ₂ s	řec. <i>πόντος</i> „moře“, lat. <i>pōns</i> „most“, č. <i>poutʹ</i> , angl. <i>path</i>
(právo)	jéw(o)s	lat. <i>iūs</i> „právo“, staroir. <i>uisse</i> „pravý, správný“, čes. <i>jistý?</i>
[ale srov. i (jíška)	jeus	stind. <i>yūs-</i> „polévka, šťáva“, lat. <i>iūs</i> „polévka, šťáva“, čes. <i>jíška</i> , angl. <i>juice</i> „šťáva“]
(semeno)	séH ₁ mḡ	lat. <i>sēmen</i> , čes. <i>sémě</i> , <i>semeno</i> , něm. <i>Samen</i>
(stéblo, sláma)	k ^ʹ olH ₂ mo-	řec. <i>κάλαμος</i> , lat. <i>culmus</i> „stéblo, sláma“, čes. <i>sláma</i>
(slovo, sláva)	k ^ʹ léwos	stind. <i>šrávas</i> , řec. <i>κλέος</i> „sláva“, lat. <i>in-clutus</i> „pro-slulý“, čes. <i>slovo, sláva, slyšet, slynout, slušet</i> , něm. <i>lauschen</i> „naslouchat“
(slunce)	séH ₂ wl̥	řec. * <i>hāwelios</i> > (<i>h</i>) <i>ā(w)elios</i> > att. <i>ἥλιος</i> , lat. <i>sōl</i> , čes. <i>slunce</i> , angl. <i>sun</i> , něm. <i>Sonne</i>
(sníh)	snéig ^{wh} s	řec. <i>νείφει</i> „sněží“, lat. <i>nix</i> „sníh“, <i>ning(u)it</i> „sněží“, čes. <i>sníh, sněží</i> , angl. <i>snow</i> , něm. <i>Schnee</i>
[ale srov. i	g ^h éiom/g ^h jóm	řec. <i>χιών</i> „sníh“, <i>χειμών</i> „zima“, stind. <i>hémán</i> „v zimě“ (viz <i>Himalaya</i>), lat. <i>hiems</i> „zima“, čes. <i>zima</i>]
(srdce)	k ^ʹ érd-	řec. <i>καρδία</i> , lat. <i>cor</i> , čes. <i>srdce</i> , angl. <i>heart</i> , něm. <i>Herz</i>
(sůl)	séH ₂ ls	řec. <i>ἄλς</i> , lat. <i>sal</i> , čes. <i>sůl</i> , angl. <i>salt</i> , něm. <i>Salz</i>
(světlo)	leuk-	řec. <i>λευκός</i> „světlý, bílý“, lat. <i>lūx</i> , <i>lūmen</i> „světlo“, <i>lūna</i> „měsíc“, <i>lūcus</i> „(prosvětlený) háj“, angl. <i>light</i> , něm. <i>Licht</i> „světlo“
(svině)	súH ₂ s	řec. <i>σῦς</i> , <i>ῥς</i> , lat. <i>sūs</i> , čes. <i>svině</i> , angl. <i>swine</i> , něm. <i>Schwein</i>

(šlacha)	snéH ₂ -wř	řec. <i>νεῦρον</i> „nerv, šlacha“, lat. <i>nervus</i> , angl. <i>sinew</i> „šlacha“, něm. <i>Schnur</i> „šňůra“
(včela)	meliti-H ₂	řec. (att.) <i>μέλιττα</i>
(ves, dům)	woik'os	řec. (w)οἶκος „dům“, lat. <i>vīcus</i> „městská čtvrť, ulice, ves“, čes. <i>ves</i>
(voda)	wódř/wédōr (gen. <i>wédnos, udnós</i>)	chet. <i>water</i> (gen. <i>wetenaš</i>), stind. <i>udán-</i> , řec. <i>ὕδωρ</i> (gen. <i>ὕδατος</i> < <i>hudntos</i>), lat. <i>unda</i> „vlna (na vodě)“, umber. <i>utur</i> , čes. <i>voda, vědro, vydra</i> , angl. <i>water</i> , něm. <i>Wasser</i>
(vesna, jaro)	wésř/wósř (gen. <i>wes(e)n-</i>)	řec. <i>Φῆαρ</i> > <i>ἦρ</i> , gen. hom. (<i>F</i>)έαρως, att. <i>ἦρος</i> , lat. <i>vēr</i> , čes. <i>vesna</i>
(zrno)	g'řH ₁ nóm	lat. <i>grānum</i> , angl. <i>corn</i> , něm. <i>Korn</i> , čes. <i>zrno</i>
(zvěř)	g ^h wēr	řec. <i>θήρ</i> , lat. <i>ferus</i> „šelma“, čes. <i>zvěř</i> , angl. <i>deer</i> „vysoká zvěř, jelen“, něm. <i>Tier</i> „zvíře“

Adjektiva:

(ἀνοφελής)	η-H ₃ b ^h ele-	řec. (myk.) <i>no-pe-re-a₂</i> = <i>η-ᾠpheleha</i> , att. <i>ἀν-ωφελῆ</i> (nom. pl. n.) „neuzitečný“
(dlouhý)	dólH ₂ g ^h o-/d _l H ₂ g ^h o-	řec. <i>δολιχός</i> „dlouhý“, stsl. <i>dlъgъ</i> , čes. <i>dlouhý</i> , [ale i [d]lóng ^h o-
(hladký)	gleH ₂ d-	lat. <i>glaber</i> , čes. <i>hladký</i> , něm. <i>glatt</i>
(lehký)	H ₁ le(n)g ^{wh} -	řec. <i>ελαχός</i> „malý“, lat. <i>levis</i> „lehký“, čes. <i>lehký, lze</i> , angl. <i>light</i> , něm. <i>leicht</i> „lehký“
(malý, málo)	péH ₂ u	řec. <i>παῖς</i> „chlapec“, lat. <i>puer</i> „chlapec“, <i>paulus</i> „skrovný“, <i>parvus</i> „malý“, angl. <i>few</i> „málo“
(plný)	p _l H ₁ nó-	řec. <i>πλήρης</i> , lat. <i>plēnus</i> , čes. <i>plný</i> , angl. <i>full</i> , něm. <i>voll</i> „plný“
(roční, letitý, sta- rý)	wetos	řec. (<i>F</i>)έτος „rok, léto“, lat. <i>vetus</i> „letitý, starý“, <i>vitulus</i> „roční (tele)“ /od tohoto slova je odvozeno toponymum <i>Italia</i> , čes. <i>vetchý</i>
(sladký)	sweH ₂ dú-	řec. (att.) <i>ἡδύς</i> , lat. <i>suāvis</i> „lahodný“, angl. <i>sweet</i> , něm. <i>süss</i> „sladký“
(těžký)	g ^w řH ₂ ú-	stind. <i>gurú-</i> „těžký“, řec. <i>βαρύς</i> , lat. <i>gravis</i> „těžký“, snad i čes. <i>horší</i>
(tučný, žírný)	b ^h ηg ^h ú-	stind. <i>bahú-</i> „hojný“, řec. <i>παχός</i> „hustý, tlustý“
[ale srov. i (tučný, b ^h eng ^w - žírný)		řec. <i>πίων</i> „tučný“, lat. <i>pinguis</i> „úrodný, plodný, dobře živěný“, ale i „pitomý“, a srov. asi rovněž čes. <i>pěkný</i>]
(žlutý)	g ^h el-	řec. <i>χλωρός</i> „žlutozelený“, lat. <i>helvus</i> „medově žlutý“, čes. <i>zlatý, žlutý i zelený</i> , angl. <i>yellow</i> , něm. <i>gelb</i> „žlutý“, angl./něm. <i>gold, Gold</i> „zlato“

Slovesa:

(bodat)	b ^h ed ^h H ₂ -	lat. <i>fodiō</i> „bodám“, čes. <i>bodat</i>
(brát, nést)	b ^h er-	řec. <i>φέρω</i> , lat. <i>ferō</i> „nesu“, čes. <i>brát</i> , angl. <i>to bear</i> „(s)nést, rodit“, něm. <i>gebären</i> „rodit, plodit“

(bájit, pravít, mluvít)	b ^h eH ₂	řec. <i>φαμί</i> > att. <i>φημί</i> „pravím“, lat. <i>fātur</i> „pravi“, <i>fāma</i> „pověst“, <i>fābula</i> „bajka“, čes. <i>bájit</i> , <i>bajka</i>
(být)	b ^h weH ₂	řec. <i>φύω</i> „plodím, dávám růst“, lat. <i>fuī</i> „byl jsem“, <i>fore</i> „že budu“ (inf. fut.), čes. <i>být</i> , <i>byl</i>
[Pozn.: Prézntní tvary <i>verba existentiae</i> od „nedokonavého“ kořene H ₁ es se nacházejí sub IV, B.]		
(dávat)	deH ₃ -	řec. <i>δίδωμι</i> , lat. <i>dō</i> , čes. <i>dávám</i>
(jíst)	H ₁ ed-	řec. <i>ἐσθίω</i> , lat. <i>edō</i> , čes. <i>jíst</i> , angl. <i>to eat</i> , něm. <i>essen</i>
(chápat se, ucho- pit)	(s)kap-	lat. <i>capiō</i> „chytám, беру“, angl. <i>to have</i> , něm. <i>haben</i> „mít“
(jít)	H ₁ ei-	řec. <i>εἶμι</i> , lat. <i>eō</i> , čes. <i>jít</i> , stangl. <i>eōde</i> „šel“
(klást, dělat)	d ^h eH ₁ -	řec. <i>τίθημι</i> „kladu“, lat. <i>faciō</i> „dělám“, angl. <i>to do</i> , něm. <i>tun</i>
(krýt)	(s)teg ^ʹ -	řec. <i>στέγω</i> , lat. <i>tegō</i> , něm. <i>decken</i>
(mínit, pamatovat)	men-	řec. <i>μémνημαι</i> , lat. <i>meminī</i> „pamatuji“, <i>mēns</i> „mysl“, čes. <i>mínit</i> , <i>pamatovat</i> , angl. <i>to mean</i> , něm. <i>meinen</i> „mínit“
(malovat, psát)	peik ^ʹ /peig ^ʹ -	řec. <i>πίναξ</i> „tabulka, obraz“, lat. <i>pinguō</i> „maluji“, čes. <i>psát</i>
(mísit)	meik ^ʹ -	řec. <i>μείγνομυ</i> , lat. <i>miscēō</i> , čes. <i>mísit</i> , a./n. <i>to mix</i> , <i>mischen</i>
(mít rád, líbit se)	leub ^h -	lat. <i>libīdō</i> „vášeň“, <i>libet</i> „líbí se“, čes. <i>líbit se</i> , angl. <i>to love</i> , něm. <i>lieben</i> „milovat“
(mlít)	melH ₂ -	lat. <i>molō</i> , čes. <i>mlít</i> , angl. <i>meal</i> „mouka, jídlo“
(mýt)	leuH ₃ -	řec. <i>λούω</i> , lat. <i>lavō</i> „myji“, čes. <i>lázeň</i>
(obracet, stávat se)	wert-	lat. <i>vertō</i> „obracím“, čes. <i>vracet</i> , <i>vrata</i> , rus. <i>vrem-ja</i> „čas“, něm. <i>werden</i> „stávat se“
(okoušet)	g ^ʹ eus-	řec. <i>γεύομαι</i> „okouším“, lat. <i>gustō</i> „ochutnávám“, dále srov. něm. <i>kosten</i> ve významu „ochutnávám“ („koštovat“), nikoli však „mít cenu, stát“; z něm. převzato čes. <i>okusit</i> , <i>kousat</i> , <i>zkusit</i>
(opouštět)	leik ^w -	řec. <i>λείπω</i> , angl. <i>to leave</i>
(péci)	pek ^w -	řec. <i>πέσσω</i> , lat. <i>coquō</i> „peku“, <i>coquīna/popīna</i> „jídlna“, čes. <i>péci</i>
(pít)	peH ₃ i-	řec. <i>πίνω</i> , lat. <i>bibō</i> , <i>pōtō</i> , <i>pōtum</i> „nápoj“, čes. <i>pít</i>
(pletu)	plek(t)	řec. <i>πλέκω</i> , lat. <i>-plectō</i> „pletu“, <i>amplector</i> „objímám“, čes. <i>plést</i> , něm. <i>flechten</i> „plést“
(plnit)	pleH ₁ -	řec. <i>πμπλημι</i> , lat. <i>(im)pleō</i> „naplňuji“, čes. <i>plnit</i> , angl. <i>to fill</i> , něm. <i>füllen</i>
(posílat)	H ₁ i-H ₂ g ^ʹ é-(toi)	řec. <i>ἵημι</i> „posílám“ (= att. ἵεται /3. os. sg. med./ „žene se“), lat. <i>iaciō</i> „házím“, chet. <i>ijami</i> „konám“
(znát, poznávat)	g ^ʹ neH ₃ -	řec. <i>γινώσκω</i> , lat. <i>nōscō</i> „poznávám“, čes. <i>znát</i> , <i>poznávat</i> , angl. <i>to know</i> , něm. <i>kennen</i> „znát“
(prosit)	prek ^ʹ -	lat. <i>precor</i> , <i>po(re)scō</i> „proším“, čes. <i>prosit</i> , něm. <i>forschen</i> „bádat, zkoumat“

(prostírat)	sterH ₃ -	řec. <i>στόρνωμι</i> , lat. <i>sternō</i> , čes. <i>prostírat</i> , něm. <i>streuen</i>
(přicházet, kráčet)	g ^w em-j-	řec. <i>βαίνω</i> , lat. <i>veniō</i> , angl. <i>to come</i> , něm. <i>kommen</i>
[Pozn.: Slovesný kořen <i>ἐρχ-/ἐλθ-</i> „přicházet, přijít“:	3. sg. préz. med. <i>H₁erg^h-</i> 3. sg. aor. akt. <i>(H₁)e-H₁lud^het</i>	řec. <i>ἔρχ-(εται)</i> „přichází“ řec. (hom.) <i>ἦλυθε</i> „přišel“]
(rodit /se/)	g'enH ₁ -	řec. <i>γίνομαι</i> „rodím se“, stind. <i>ajananta</i> = řec. <i>ἐγένοντο</i> „narodili se“, lat. <i>gigno</i> „rodím“, angl. <i>kin</i> „příbuzenství“
(sbírat, mluvit, číst)	leg'-	řec. <i>λέγω</i> „mluvím“, lat. <i>legō</i> „čtu“, něm. <i>lesen</i>
(sedat, sedět)	sed-	řec. <i>ἕζομαι</i> „sedám si“, lat. <i>sedeō</i> „sedím“, čes. <i>sedat</i> , <i>sedět</i> , angl. <i>to sit</i> „sedět“, něm. <i>sitzen</i> „sedět“
(sekat)	sek(H ₁)-	lat. <i>secō</i> , čes. <i>sekat</i>
(snoubit)	sneub ^h -	lat. <i>nūbō</i> „vdávám se“, čes. <i>snoubit</i>
(stavět, budovat)	demH ₂ -	řec. <i>δέμω</i> , „stavím“ <i>δόμος</i> „dům“, lat. <i>domus</i> „dům“, čes. <i>dům</i>
(stavět, stát)	stH ₂ -	řec. (att.) <i>ἵστημι</i> „stavím“, <i>ἕστηκα</i> „stojím“, lat. <i>stō</i> , <i>stāre</i> „stojím, stát“, čes. <i>stát</i> , angl. <i>to stand</i> , něm. <i>stehen</i> „stát“
(stoupat, kráčet)	steig ^h -	řec. <i>στείχω</i> „kráčím“, lat. <i>vestīgium</i> „stopa“, čes. <i>stoupat</i> , něm. <i>steigen</i> „stoupat“, <i>Stiege</i> „schody, schodiště“
(střežit, milovat)	sterg-	řec. <i>στέργω</i> „miluji“, čes. <i>střežím</i>
(šinou se, klesat)	sleH ₂ bo-	lat. <i>lābor</i> „klesám“, čes. adj. <i>slabý</i> , angl. <i>to sleep</i> „spát“, něm. <i>schlafen</i> „spát“, <i>schlaff</i> „chabý“
(šít)	sjeuH ₁	lat. <i>suō</i> , čes. <i>šít</i> , angl. <i>to sow</i>
(tajit, loupit)	teH ₂	svov. řec. <i>τητάω</i> „olupuji“, spojované se stind. <i>stāyat</i> „tají, skrývá“, resp. <i>(s)tāyúh</i> „zloděj“, ale viz i čes. <i>tajit</i> či staroir. <i>tāid</i> a stsl. <i>tatъ</i> , což obojí znamená taktéž „zloděj“ a je rovněž odvozeno od ie. slovesného kořene <i>(s)tāi-</i> „tajně něco konat“ ¹
(téci)	sreu-	řec. <i>ρέω</i> „teku“, <i>ῥεῦμα</i> „tok, proud“, stind. <i>srávati</i> (3. os. sg.) „teče“; viz i čes. <i>ostrov</i> (= stsl. <i>o-s(t)rovъ</i>) < <i>H₂ῥib^h-i-srou-</i> , tj. „(místo) ob-tékané“, např. rovněž <i>O-s(t)rava</i> ; dále svov. angl. <i>stream</i> a něm. <i>Strom</i> „proud“

¹ Toto sloveso je doloženo i na starolat. nápise CIL P.4 z Říma, datovaném do poloviny 6. stol. př. Kr. :... *duenos med fecet en manom einom duenoi, ne med malos tatod* („člověk/... dobrý mě zhotovil ...(?)... pro /člověka/ dobrého, ať mě zlý /člověk/ *neukradne*“); příslušný ie. výraz pro „zloděje“ bývá nalézán i v českém toponymu *Všetaty* (u Rakovníka), jehož znění bývá interpretováno jako „všichni (jsou) zloději“.

(tkát)	teks-	lat. <i>texō</i> , střhněm. <i>dehsen</i> „lámat, namáčet len“, čes. <i>tkát</i>
(ukazovat, říkat“)	deik'-	řec. <i>δείκνυμι</i> „ukazuji“, lat. <i>index</i> „ukazatel“ od <i>indicō</i> „ukazuji“, ale srov. lat. <i>dīcō</i> „říkám“, něm. <i>zeigen</i> „ukazovat“, angl. <i>to teach</i> „učit“
(vidět, vědět)	weid/woid-	řec. (<i>F</i>) <i>ιδεῖν</i> (aor.) „spatřit“, (<i>F</i>) <i>οἶδα</i> „vím“, lat. <i>videō</i> „vidím“, čes. <i>vidět</i> , <i>vědět</i> , něm. <i>wissen</i> „vědět“, angl. <i>wise</i> „moudrý“
(volit, chtít)	welH ₁ -	lat. <i>volō</i> „chci“, čes. <i>volit/vůle</i> , angl. <i>I will</i> , něm. <i>wollen</i> „chtít“
(vézt)	weg ^h -	lat. <i>vehō</i> , čes. <i>vézt</i> , <i>vůz</i> , angl. <i>waggon</i> „nákladní vagon“, <i>way</i> „cesta“, něm. <i>Wagen</i> „vůz“, <i>Weg</i> „cesta“
(žít)	g ^w jeH ₃ -	řec. <i>ζῶ</i> , <i>βίω</i> „žiji“, <i>βίος</i> „život“, lat. <i>vīvō</i> „žiji“, čes. <i>život</i> , <i>živý</i>

VII. Dokladový materiál pro ie. laryngály podle jejich vnitroslovního postavení, přehled osudů ie. laryngál na cestě do řečtiny, příp. do latiny (zpracováno hlavně podle H. RIXE 1992, s. 68–76, se značnou redukcí a s drobnými formálními úpravami od autora článku).

A) V postavení na začátku slova před vokály:

1. Na začátku slova před vokály se laryngála již v prajazyku zpravidla příslušným způsobem „zabarvovala“ a na cestě do jednotlivých jazyků mizela; pouze v chetitštině se měnilo H_2/a v luvijštině i $H_3/$ v náslovné h ; srov. např. luv. *ḫawis* < ie. H_2owis „ovce“.

Pro Ř, L (příp. Č aj.) platí:

H_1esti :	řec. <i>ἔστί</i> , lat. <i>est</i> , čes. <i>jest</i> , got. <i>ist</i> , (zabarvení e-ové), chet. <i>eszi</i>	
$H_2enti > Hanti$:	řec. <i>ἀντί</i> , lat. <i>ante</i> „před“	(zabarvení a-ové),
$H_3ek^v-se- > Hok^v-se-$:	řec. <i>ὄψεται</i> „uvidí“ (fut.)	(zabarvení o-ové).

2. Totéž v podstatě platí i před slabičnými souhláskami j , l , η , η :

$H_3nób^h-l-$, příp. $H_3\eta b^h-l-$:	řec. <i>ὀμφαλός</i> , lat. <i>umbilicus</i> , sthněm. <i>nabulo</i> , něm. <i>Nabel</i> „pupek“ (srov. i III, H_3 na s. 225).
---	---

3. Před souhláskami (kromě j) má řečtina na začátku slova prothetický vokál $e-$, $a-$, $o-$ (arménština mívá $a-$ nebo $e-$); doklady viz výše hlavně sub H_2 na s. 223n., srov. zvl.:

(sub „vát“)	$H_2weH_1\eta$:	řec. hom. <i>ἄησι</i> „vane“ (3. os.), stind. <i>vāti</i> – proti českému <i>vane</i> nebo něm. <i>wehen</i> „vát“ (obojí bez prothese);
(sub „muž“)	$H_2nēr$ “:	řec. <i>ἀνήρ</i> „muž“; bez prothese je však sabellsko-latinské cognomen <i>Nero</i> „Muž“;

(sub „hvězda“) $H_2stēr$: řeč. ἀστὴρ „hvězda“, bez prothese lat. *stella* < *stēr-lā*; avšak viz následnou laryngálu v chetitském *hastērza* „hvězda“; srov. i angl. *star* a něm. *Stern*.

4. Před polosamohláskovým *j* vzniká v řečtině z laryngály na počátku slova *dz* (nebo metatezí *zd*):

(H)jugóm: řeč. ζυγῶν – proti lat. *iugum*, stind. *yugám*, chet. *jugan*, stsl. *igo*, čes. *jho*, got. *juk*, něm. *Joch*, angl. *yoke*.

B) Uvnitř slova:

1. V postavení mezi vokály všechny tři laryngály zcela mizí po *e*, *a*, *o* (s příslušným výsledným zabarvením vokálů a s jejich kontrakcí v dlouhé monoftongy), kdežto po *i*, *u* se dá alespoň jejich někdejší existence rozpoznat podle toho, že zůstává zachována hranice mezi slabikami:

$deH_3-e-ti > doH_3oti$: řeč. hom. δῶσι, resp. δῶισι (3. os. sing. konj. aor.),
 $H_3b^hruH_3-es$ (gen. sing.): řeč. ὄφρῶς, gen. ὄφρῶος „brva“, čes. *brva*, *obrví*; český výraz *obrví*, doložený i v stsl. *obrvъ*, má v řečtině i češtině následné *o-* (*AB*), pokládáné v řečtině za prothetický vokál, nahrazující následnou laryngálu); na slovanské půdě může jít spíše o prefix *ob-*, což vede k otázce, zda také uvedené řecké *o-* nemůže být vysvětleno z prefixu *opi*, jak navrhuje např. Eric Hamp (*VB*). Viz i výše na s. 221, a rovněž sub III. H_3 na s. 224 pod záhlavím „brva, obočí“.

2. V postavení mezi vokálem *e* a konsonantou vzniká z laryngál H_1 , H_2 , H_3 dlouhé $\bar{e}$, $\bar{a}$, $\bar{o}$, ale z iH , uH dlouhé $\bar{i}$, $\bar{u}$:

$bheH_3-neH_2(AB)$ nebo $bhoH_3-neH_2(HR)$: řeč. (dór.) φωνά, att. φωνή „hlas“,
 $H_3b^hrúHs$ (nom. sing.): ὄφρῶς.

3. V postavení mezi dvěma konsonantami vzniká v řečtině krátké *e*, *a*, *o*, kdežto latina tu měla *a*, jež se později někdy uvnitř slova oslabovalo:

dH_3tos : řeč. δότης (adj. slov.) – na rozdíl od $-deH_3$ v 3. os. sing. δίδωσι – proti lat. *datus*,

H_2enH_1-mos : řeč. ἄνεμος „vítr“, srov. lat. *animus* „duch“ (< *anamos*, srov. osk. *anams*),

$pH_2-té(r)$: řeč. πατήρ „otec“, srov. lat. *pater*

4. I v postavení mezi konsonantou a vokálem laryngála mizí se zabarvením vokálů v hlásky *e*, *a*, *o*:

d^bH_1-ent- > ř. θέντος (gen. sg. part. prez. aor. od τίθημι);

b^bH_2-ent- > ř. bhant- > φάντος;

dH_3-ent- > dont- >

$woid-tH_e$: řeč. οἶ(δ)σθα „víš“.

5. V postavení

	za konsonantou + slabičným $r+H_1$	vzniká v řeč. $\rho\eta, \epsilon\rho\epsilon$, a před konsonantou
	za ksn + slabičným $r+H_2$, a před ksn	vzniká v řeč. $\rho\alpha, \alpha\rho\alpha$,
	za ksn + slabičným $r+H_3$, a před ksn	vzniká v řeč. $\rho\omega, \omega\rho\omega$, ale v lat. je vždy $r\bar{a}$,
podobně vzniká	za $l+H_1$ nebo $+H_2$ anebo $+H_3$	v řečtině $\lambda\eta, \epsilon\lambda\epsilon$ nebo $\lambda\alpha, \alpha\lambda\alpha$ anebo $\lambda\omega, \omega\lambda\omega$ (a v lat. $\bar{l}\bar{a}$),
stejně vzniká	za $\eta+H_1$ nebo $+H_2$ anebo $+H_3$	v řečtině $\mu\eta, \epsilon\mu\epsilon$ nebo $\mu\alpha, \alpha\mu\alpha$ anebo $\mu\omega$, $\omega\mu\omega$ (a v lat. $\bar{m}\bar{a}$),
i podobně	za $\eta+H_1$ nebo $+H_2$ anebo $+H_3$	v řečtině $\nu\eta, \epsilon\nu\epsilon$ nebo $\nu\alpha, \alpha\nu\alpha$ anebo $\nu\omega$, $\omega\nu\omega$ (a v lat. $\bar{n}\bar{a}$),

Viz např. ie. $g\eta H_1$ -tos a z něho vznikající řecké (homérské) $\kappa\alpha\sigma\acute{\iota}\text{-}\gamma\eta\eta\tau\omicron\varsigma$ „bratr“, slova odvozená od $\gamma\acute{\iota}\gamma\iota\nu\omicron\mu\alpha\iota$ „rodím se, pocházím, stávám se“ (srov. s ním lat. $(g)n\bar{a}\text{-}tus$, part. perf. od $n\bar{a}\text{-}scor$ „rodím se“), avšak viz naproti tomu ie. $g\eta H_1$ -tis s následujícím řeckým dvojslabičným kořenným $\gamma\acute{\epsilon}\nu\epsilon\sigma\iota\varsigma$ „zrození“ (ale opětně ve srovnání s latinským jednoslabičným kořenným $n\bar{a}\text{-}ti\bar{o}$ „národ“); anebo srov. i ie. $g^w l H_1$ -tos s jinak dále nediferencovaným řeckým $\beta\lambda\eta\tau\omicron\varsigma$ „zasažený“, tj. slovesným adjektivem od $\beta\acute{\alpha}\lambda\lambda\omega$ „házím“.

6. V postavení za konsonantou + slabičnou likvidou (či nazálou) + laryngálou a před vokálem vzniká v řečtině a + slabičná likvida nebo nazála: $g^w l H_1$ -ent (3. pl. inj. aor. od $\beta\acute{\alpha}\lambda\lambda\omega$): řeč. $g^w alon$ > hom. $\beta\acute{\alpha}\lambda\omicron\nu$, att. $\acute{\epsilon}\beta\alpha\lambda\omicron\nu$; avšak srov. hom. $\beta\epsilon\lambda\epsilon\mu\nu\alpha$ „štěřely, kopí“ < $g^w e l H_1\text{-}m\eta H_2$ (nom. pl.)

7. V postavení mezi konsonantou + laryngálou a slabičnou likvidou (či nazálou) vzniká v řeč. e, a, o , podobně jako sub B 4:

$d\eta d\eta H_1\text{-}\eta\tau\text{-}\acute{\epsilon}\varsigma, did H_3\text{-}\eta\tau\text{-}\acute{\epsilon}\varsigma$: řeč. $\tau\acute{\iota}\theta\acute{\epsilon}\nu\tau\omicron\varsigma, did\acute{o}\nu\tau\omicron\varsigma$ (gen. sg. part. préz.).

8. V postavení mezi vokálem a slabičnou likvidou (či nazálou), ale jen v některých koncokách, platí:

$te H_2\text{-}\eta$ (ak. sg.) > $t\bar{a}m$: řeč. dór. $\tau\acute{\alpha}\nu$, att. $\tau\acute{\iota}\eta\nu$, lat. $is\text{-}tam$; $te H_2\text{-}\eta\varsigma$ (ak. pl.) > $t\bar{a}ns$: řeč. $\tau\acute{\alpha}\varsigma$, lat. $is\text{-}t\bar{a}ns$.

C) Na konci slova:

1. Častý bývá závěr slova na e, a či $o + H_1, H_2$ či H_3 , čehož výsledkem je řecké dlouhé $-\bar{e}, -\bar{a}$ či $-\bar{o}$:

$b\eta e H_3\text{-}\eta e H_2$: řeč. (dór.) $\varphi\omega\nu\acute{\alpha}$, att. $\varphi\omega\nu\acute{\eta}$ „hlas“.

2. Ale viz i výrazy končící na i nebo $u + H_1$ či H_2 , jež dávají na konci slova i/j nebo u/w + řecké $-e$ či $-a$:

$H_3 ek^w-iH_1 > H_3 ok^w-iH_1$: řec. ὄκτε > ὄσσε „oči“,
tri- H_2 : řec. τρία „tři“,
doru- H_2 : řec. hom. δοῦρα < δόρφα „oštěpy“.

3. I slova se závěrečnou slabikou, obsahující konsonantu + laryngálu H_1 či H_2 , končí na krátké *-e* či *-a*:

paid H_1 : řec. παῖδε (1., 4. du.),
τιῶντι H_2 : řec. σώματα (1., 4. pl.).

VIII. Závěr: Hlavní obecné rysy laryngální teorie jsou globální, detaily nám však často unikají, jednak pro přílišnou časovou vzdálenost prajazykových jevů, jednak pro určitou spekulativnost této teorie, která není s to bezpečně prezentovat jazykové detaily, nezachycené písmem. Tato okolnost nám jednak nedovoluje dokumentovat konkrétní podobu předpokladatelných jevů, a nadto nám zcela unikají některé podrobnosti proto, že je zatím mysl odborníků eventuálně vůbec nezaregistrovala, zkrátka, že jsou nedoložené, a zároveň ale nikým doposud ani nepředpokládané – přičemž i sama eventuelní předpokladatelnost těchto jevů, i když je v budoucnu vyslovíme, zůstává neprokazatelná. Platí tedy nejen, že věci dnes předpokladatelné nemůžeme dokázat, ani o nich rozhodnout, jak se uskutečnily, ale že musíme počítat i s tím, že nám řada věcí stále uniká a my se nemůžeme dopátrat toho, co nám zatím uniká nebo již uniklo. Nanejvýš se postupně některé z jevů, které nám zatím zůstávají utajeny, dostanou mezi jevy předpokladatelné, ale tím se nemusejí stát prokázány.

Zůstáváme tedy tak trochu na půl cesty a musíme jen doufat, že aspoň to shora uvedené, co je jádrem laryngální teorie, tj. ona oklika cestou přes konsonanty ke klasifikaci vokálů, bude v budoucnu spíše dále domyšleno a upřesňováno, nežli vyvráceno.

RESUMÉ

Základy laryngální teorie položil F. de Saussure již v roce 1879. Po přepracování J. Kurylowiczem v roce 1927 došlo v devadesátých letech 20. stol. k významné revizi teorie vídeňskými lingvisty M. Meyerhoferem, H. Eichnerem a M. Petersem. Jejich práce představují nový přístup k ranému indoevropskému vokalickému systému na základě tří hypotetických konsonantických laryngál. Některé stránky teorie se sice mohou jevit jako nejisté, přesto tato teorie v poslední době osvědčuje svou spolehlivost. Autor předkládá v příspěvku aktuální stav výzkumu českým studentům a mladým vědcům, kteří se zajímají o řečtinu a latinu, a přináší ca. 200 slov v řečtině, latině, češtině, angličtině a němčině pro praktické srovnání.

